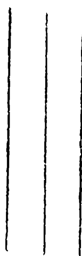
KA RUKOM SHET IA

KI JINGBAM-KHASI

da

U Kitbor W. Nongrum

1991

U Putharo, u Pulum, u Pudoh, u Pusaw, u Pusyep, u Pu-Tyndong, bad kiwei kiwei

---

This book is published with the financial assistance from the State Government of Meghalaya.

Ka Rukom Shet Ia Ki Jingbam Khasi

KI JINGKDEW :—

SHI KYNTIEN AR KYNTIEN NA U NONGTHOH

Da kaba ñiewkor ia ka rukom shet ia ki jingbam Khasi, nga la pyrshang ban buh ha ka jingthoh ia ka rukom shet ia kine ki jingbam :— U Putharo, u Pulum, U Pudoh, U Pusaw, U Pusyep bad u Pumaloi, u Pu-tyndong, u Punei, u Pukhleiñ, u Pusla, lane u Pumithai, u Purynsi, ka Jashulia, u Shira, ka Ja-riewhadem bad u Pyrthiew-hadem, u Piroid, ka Ja-krai, u Rymbai-ja, u Phankaro, u Phan, u Phandieng bad ka Shriew.

Ha ka liang kaba pynmih ia kane ka kot— *Ka Rukom shet ia ki Jingbam - Khasi*, nga pynpaw ia ka jingsngewnguh kaba khraw ia kito ki Longkmie ki Longkpa kiba tip bha shaphang ka rukom shet ja ia ki jingbam - Khasi ba ki la iarap ban ai ka jingtip ba bniah. Kumjuh ruh ka jingsngewnguh kaba khraw ka leit sha I kong T. Rynjah bad kiwei kiwei de ki longkmie bad ki longkpa kiba la pyllait por kyrpang ban pule ia ka *manuscript* jong kane ka kot bad kiba la ai jingmut bad ai mynsiem ruh.

Nga kyrmen ba kane ka kot kan ai ka jingmyntoi ia kito kiba kwah ban shet ia kitei ki jingbam - Khasi. Nga kloi ruh ban pdiang ia kano kano ka jingai jingmut ha ka liang ban nang pynbha ia kane ka kot.

20 Tarik, u Iaiong, 1983

Kitbor W. Nongrum
U Nongthoh.

KA JINGKYNTHOH

* Na ka bynta ban pynbiang ia ki jingkwah jong ki Nongpule nga pynmih biang ia kane ka kot. Nga pynpaw ia ka jingsngewnguh ia ka Education Department, Government of Meghalaya kaba la iarap bei pisa lem katto katne ha kaba shon ia kane ka kot.

(Sien Shon kaba Ar — 1991)

21-1-1991 Nongthoh.

I Bah Kitbor W. Nongrum ha kane ka kot— *Ka Rukom shet ia ki Jingbam-Khasi*. I la pyrshang ban ai jingtip ia ngi shaphang ka rukom shet jingbam Khasi. La shisha baroh na ngi ngi shait bam hynrei ngim nang kumno ban shet ia ki. Lada kawei-pa-kawei ka rympei Khasi ka nang ban shet ia la ki jait jingbam, kata ka pynpaw ba ngi ñiewkor ia la ka rukom bam rukom dih Khasi.

Ngi kum ki kynthei ngi ai khublei ia I Bah Kit ba i la ia leh shitom ban pynmih ia kane ka kot kaba kham iadei bad ngi ki kynthei.

Kench Trace View
Kench's Trace
26. 9. 1981

Miss T Rynjah,
Head of the Khasi Department
Sankardev College, Shillong.

U Putharo (ne U Pusaraw)

Ia u Putharo (ne pusaraw ne u puwasaiñ) ki shet da u khaw-Khasi.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um bad hadien katto katne kynta sa jiar noh ia ka um. Nangta ia u khaw ba la pdem sa dung ha u thlong haduh ban da ni. Khnang ba u khaw kpu un long uba ni dei ban da kyrsih ha ka shalani kaba ni ne ka jar-nar kaba ni.

Theh ia u khaw-kpu ha ka um syaid, khleh da ka kti bad sa king da ka siang ia u khaw-kpu haduh ba un da um. Ka um syaid ha kaba pyndonkam ka dei ban long kaba la pynthnam shuwa bad sa da buh pynpjah harud. Ka um ka dei ban long kaba shu syaid blom blom. Ka jingkhleh um ia u khaw-kpu ka dei ban long ha kata ka rukom ba u kpu um dei ban rben lane stang. Lada jia ba ka jingkhleh ka stang lane ka bunum, u putharo un jem palat. Lada ka jingkhleh ka rben ne duna um, u putharo un eh.

Ka rukom khleh um ia u khaw-kpu ka shong ha u jait khaw. Lada shet putharo da u khaw-mynri, dei ban khleh duna ka um ban ia kiwei pat ki jait khaw-Khasi.

Ia u putharo ki shet ha ka khiew-saraw. Donkam kawei ka khiew shet (ka khiew-saraw) kaba kum ka pliang, kaba ki khot ka khiew-kmie. Ka don ruh sa ka khiew-jingtap ka ban tap ha ka khiew-kmie ia kaba ngi khot ka khiew-khun. Khnang ban kham kloi haba shet, dei ban pyn-donkam artylli ki khiew-khun.

Haba shet Putharo, ka ding ka dei ban meh bha. Ia ki khiew-khun ki buh lane thang hapoh ding ba kin khluit lypa. Ia ka khiew shet ki tiew ha ding.

Nangta, sa tong ia u khaw-kpu ba la dep khleh um bad theh ha ka khiew kaba la tiew pynkhluit ha ding. Mar kum-ta, sa tap da ka jingtap lane ka khiew khun kaba la thang pynkhluit lypa. (Don ruh kiba da synreit um khyndiat halor ka khiew-khun ynda haba ki tap ia u khaw-kpu). Kumta ka jingkhluit jong ka khiew-kmie bad ka khiew-khun kaba nalor ka saiñ dur ia u putharo. Tang kumba 2 ne 3 minit ei ei u putharo u la ih. Kata ka mut, ynda u kpu hapoh u khiew u la phuh, sa khat noh ia u putharo da ka siang. Ka siang ka dei ban long kaba stang na khmut khnang ban suk haba khat ia u putharo.

Kumba la ong haneng, pyndonkam artylli ki jingtap lane ki khiew-khun khnang ban kham kloi haba shet. Kata ka mut, katba kawei ka khiew-khun ka dang tap ia u kpu ba shet, kawei pat lah ban nang pynkhluit lypa. Sa song ia u putharo ha ka lakait lane ka lamet khnang ba un shong jem.

oOo

U Pulum

Ia u Pulum ki shet da u khaw-Khasi.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um bad hadien katto katne kynta jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw ba la dep pdem ha u thlong haduh ban da ni.

Buh ia u khaw-kpu ha ka dabor ne u prah bad sa khleh um khyndiat khyndiat. Khñiot ia u khaw-kpu haduh ba un da puah bha. Na u khaw-kpu ba la dep khñiot sa dkhat khyndiat khyndiat katkum ka jingheh jingrit u kpu u ban shet bad sa thap pynstang da ki kti.

Tiew lypa ha ding ia u khiew-shet ba don um. Ha trai u khiew ba don

um, siang lypa ka sla lane u kynja skum khnang ba u kpu ban shet un nym dambit ha u khiew. Ynda ka um ka la thnam, sa thep la ki khaw-kpu ba la thap pynstang.

Ynda la kheiñ por ba u la ih, sa khat noh ia u Pulum. Ia u Pulum uba dang shu dep khat na ka um-thnam dei ban pdem ha ka um pjah bad sa sait noh ia u Pulum. Ia u Pulum uba dang khat na ka um thnam dei ban pdem ha ka um pjah bad sa sait noh ia u kpu uba dambit khnang ba un nym sma lada jia ba u sah katto katne sngi. Sa song ia u pulum ha ka sla.

Ia u Pulum lah ban shet ruh ha kane ka rukom :

Song lypa ha ka sla ia u khaw-kpu ba la dep thap pynstang bad sa thep ha ka um ba la tiew pynthnam ha ding. Ynda la kheiñ por ba u la ih, sa khat noh ia u pulum.

o0o

U Pudoh

Ia u Pudoh ki shet da u khaw-Khasi.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Hadien katto katne kynta sa jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw ba la dep pdem ha u thlong haduh ban da ni.

Lah ban shet ia u pudoh ha kine ki rukom :

(a) Buh ia u khaw-kpu ha ka dabor ne u prah, ber mluh kat ban biang, bad khleh um khyndiat khyndiat bad sa khñiot, haduh ba un da pnah. Na u khaw-kpu ba la dep khñiot, dkhat khyndiat khyndiat katkum ka jingheh jingrit u pudoh ban shet bad thap pynstang da ka kti.

Ha uwei na u khaw-kpu ba la thap pynstang sa buh ka dohsniang kaba la ot rit lypa. Nangta tap sa uwei pat u khaw-kpu ba la thap pynstang. Pyndait lang ia ki khaw-kpu da kaba thap da ki kti khnang ba ka doh kan nym mih shabar. Song ia u khaw-kpu ba don doh ha ka sla bad sa thep ha ka um kaba la tiew pynthnam ha ding. Ynda la kheiñ por ba u la ih, sa khat noh ia u pudoh na ka um thnam.

(b) Kawei pat ka rukom shet pudoh ka long da kaba shet pynih shuwa ia ka dohsniang kaba la ih bad sa ber mluh kat ban bang.

Buh ia u khaw-kpu ha ka dabor ne prah. Khleh lang ia u khaw-kpu bad ka um kaba phon dohsniang. Khñiot ia u khaw-kpu haduh ba un da pnah. Nangta, dkhat khyndiat khyndiat katkum ka jingheh ne jingrit u pudoh ban shet bad thap pynstang da ki kti. Buh ia ka doh ba la ot rit bad ber mluh ha u khaw-kpu ba la thap pynstang. Kli pyllon ia u khaw-kpu ba un tap ia ka doh bad sa thap pynstang biang. Nangta, sa thep ha ka um kaba la tiew pynthnam lypa ha ding. Shuwa ban thep ia u Pudoh ha ka umthnam, dei ban da siang sla lane u kynja skum ha trai u khiew-um khnang ba u kpu un nym dambit. Ynda la kheiñ por ba u pudoh u la ih, sa khat noh na ka um thnam bad buh ha ka um pjah. Sait noh ia ia u kpu uba dambit halor khnang ba un nym sma lada jia ba u sah katto katne sngi.

oOo

U Pusaw

Ia u Pusaw ki shet da u khasi-Khasi.

Pdem shipor ia u khaw ha ka um bad da jiar noh ia ka um. Pynrkhiang ia u khaw ba la pdem shuwa ban dung. Dung ia u khaw ha u thlong haduh ban da ni. Da kyrsih da ka shalani lane ka jar-nar kaba ni khnang ba u kpu u ban shet un long uba ni bha.

Ha u khaw-kpu, ber khyndiat u soda-bam bad sa king ha ka um kaqa syaid blom-blom. Ka jingber ia u soda-bam ka long ba u kpu un phuh baba shet. Ai um tang khyndiat khnang ba u kpu un sbu sboh malu-mala.

Theh ia u khaw-kpu ba la dep khleh bha ha ka narsdieh ha kaba la tiew pynih ia ka umphniang-bam lane ka khleiñ sniang. Tang mar ia dep theh ia u khaw-kpu ha ka nar sdieh sa tap khop ia u kpu. Pynran noh ia ki tyllaw ding bad ai kan rhem tang da u rnga. Hadien, kumba 10 ne 15 minit ei ei sa lied ia ka jingtap. Lada u kpu' u la par umphniang ka pyni ba ka la biang ban kylla noh ia u kpu. Khnang ba u kpu un nym palt haba kylla, dei ban kylla barabor da

kaba shu pynkylla khongpong ia ka nar sdieh ha kata ka rukom ba u kpu un shong ha ka jingtap. Shim sa kawei ka pliang bad tap ia ia u kpu uba don ha ka jingtap. Pynkylla khongpong ia ka jingtap bad u kpu un shong pat ha ka pliang. Ia u kpu uba don ha ka pliang sa pynkylla khongpong ha ka nar sdieh. Ha kane ka rukom, u kpu uba shong nyngkong shapoh mynta u shong pat halor. Tap biang ia ka jingtap narsdieh. Halor ka jingtap sa buh khyndiat u rnga ba rhem khnang ba u kpu un ih ryngkat, Hadien kumba 10 ne 15 minit ei ei sa lied ia ka jingtap. Tied da ka kti lane ka siang, lada u la riew pduk pduk ka pyni ba u pusaw u la ih.

Rah noh ia u pusaw bad pynpjah shiphang arphang. Nangta sa ot nuid kat ban biang bam.

oOo

U Pusyep Bad Pu-Maloi

Ia u Pusyep lane u Pumaloi ki shet da u khaw-Khasi.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Har noh ia ka um shuwa ban dung.

Dung ia u khaw ha u thlong haduh ban da ni. Ia u khaw-kpu da kyrsih ha ka shalani lane ka jarnar kaba ni. Synreit um malu mala ha u khaw-kpu. Pynkhih lane khleh ha kata ka rukom ba un nym dambit.

Khat biang ia u khaw ha ka shalani lane ha ka jarnar kaba ni bad sa kyrshut. Ynda la dep kyrshut da ka kti, u khaw-kpu uba mib lyngba ka shalani lane ka jarnar u la long uba bit ban shet Pusyep lane Pumaloi.

Shuwa ban shet ia u Pusyep ne Pumaloi, tiew ia u khiew-um ha ding. Ia ka shyntur u khiew-um tap da kano kano ka jingtap kaba pei thliew syriem kum ka shar. Dei ban jied da ka jingtap kaba ia biang bad ka shyntur jong uta u khiew um. Buh ia ka jingtap ha kata ka rukom ba ka bynta kaba pei thliew kan shong shapoh. Lane lah ban tap ruh da u klong uba la ot ha ka dur ka shar ha kata ka rukom ba ka thliew kaba rit kan shong hapoh bad ka thliew kaba ïar kan shong halor u khiew. Nangta, ia ka jingtap-khiew satah bha da ka jabih * baroh sawdong khnang ha

Jabih : Ngi ioh da kaba dung pnah ia ka ja bad u skop—kba.

ka jinghaw um kan nym lait shabar; ha kata ka rukom ba ka jinghaw um na u khiew kan mih beit tang na ka thliew kaba ha ka jingtap.

Ynda ka um ba u khiew ka la thnam bha, kata ka mut ynda ka jinghaw ka la mih shabar na ka thliew jong ka jingtap, sa pynkhreh ban thep ia u khaw-kpu.

Ia u khaw-kpu uba la dep khleh kumba la batai haneng, sa thep ha ka kynja bul lane maloi bad tap da ka jaiñ stang kaba sngem. Ka jaiñ ka dei ban long kaba kham-heh ia ka bul lane ka maloi khnang ban biang haba thep bad sei na u khiew shet. Ia ka bul lane ka maloi ba don khaw-kpu bad kaba la tap jaiñ sngem sa pynkylla khongpong bad tynrong ha ka jingtap jong u khiew uba la tiew pynthnam ha ding. Pynshong ia ka bul lane ka maloi ha kata ka rukom ba u khaw-kpu un phai sha ka liang ka thliew jong ka jingtap. U khaw-kpu ha ka bul lane ka maloi un nym liat namar ba ka iada ka jaiñ. Ha kane ka rukom ka jinghaw-um kaba mih na u khiew, ka leit rung hapoh u khaw-kpu.

Ynda la kheiñ por ba u pusyep ne pumaloi u la ih, sa weng noh ia ka bul

lane ka maloi. Nangta weng noh ia ka jaiñ na u pusyep lane u pumaloi. Ka jaiñ kam ju dambit haba la pynsngem um ia ka shuwa ban shet. Shuwa ban thep ia u khaw-kpu dei ban da ñiad ia ka bul lane maloi da ka jaiñ sngem bad nangta sa da ka jaiñ rkhiang khnang ba u kpu un nym dambit ynda la ih.

Haba shet pusyep dei ban pyndonkam da ka bul lane maloi kaba kham heh. Ia u pumaloi pat ki pyndonkam da ka bul lane maloi kaba kham rit. U Pumaloi u shim por tang kumba shiminit ei ei ba un ih. U pusyep pat u shim por kumba 3 ne 4 minit ei ei ba un ih.

Ia u Pusyep lane u Pumaloi uba la ih sa song ha ka sla.

oOo

U Putyndong

Ia u Putyndong ki shet da u khaw-Khasi.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw ha u thlong haduh ba un da long kpu. Ia u khaw ba la dep dung dei ban da kyrsih ha ka shalani lane ka jar-nar kaba ni.

Nangta sa thep ia u khaw-kpu ha ka tyndong siej lane kan kham bha ban da synreit um malu mala halor u khaw-kpu shuwa ban thep ha ka tyndong siej. Pyndonkam da ka tyndong siej kaba lung bad da kaba dang dep pom. Kata ka mut da ka siej kaba dang shongum, Pyndonkam da ka siej-khlaw (siej-lieh).

Ia u khaw-kpu dei ban thep pyndunа khyndiat ha ka tyndong, khnang ban ai jaka ia u Putyndong ba un khie ynda la ih. Ynda la dep thep, sa set noh ia ka shyntur ka tyndong-siej da ka sla.

Ia ki tyndong ba la dep thep khaw-kpu-sa pynthiah kynriang ha fu mawbyrsiew ban long pynshad ia ka tyndong. Sliew ding napoh. Ka kham bha ban sliew habar haba shet Putyndong.

Ynda la kheiñ por ba u kpu u la ih kata ka long ynda ka um syep ka la jah na ka shyntur ka tyndong sa sei noh ia ki tyndong siej na ding. Ia kine ki tyndong-siej ba ingkhong sa pied noh ia ka snep siej. U Putyndong ynda u la ih u sa dap ha ka tyndong.

Ha kane ka rukom, u Putyndong u la long ban bam lane ban leit die sha iew.

oOo

U Punei

Ia u Punei (ne u Punai) ki shet da u khaw bad u nei-lieh. Ki ju kham shet da u khaw-mynri.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw ha u thlong haduh ban da ni.

Dung im ia u nei-lieh ha u thlong haduh ba un da ni bha. Lada pyndonkam da u nei-lieh uba la sdieh lypa, u lah ban ingkhong noh ynda shet kpu.

Khleh lang ia u nei-lieh ba la dep dung ha ka um pjah. Ber khyndiat u shynrai bad ka mluh kat ban biang. Ynda la khleh bha ia u nei-lieh, u shynrai bad ka mluh, sa thep ia u khaw-kpu khyndiat khyndiat ha ka um bad sa king da ka siang haduh ban da milai bha.

Ynda ka jingkhleh ka la biang, tong da ka siang bad thep ha ka umphniang ba la tiew pynlh ha ding. Kan kham bha ban shet ha ka nar-sdieh. Shet da u kpu uba rit. Lah ban shet bun tylli shisien

shet ha ka nar-sdieh. Tang hapdeng shi minit ne ar minit u Punei u la ih.

Ka jingkhleh :—

(1) 1 kilo u khaw (2) kumba shi pela shiteng u neilieh (3) u shynrai tang ha i khmut shamoit (4) ka mluh kat ban biang.

oOo

U Pukhlein

Ia u Pukhleiñ ki shet da u khaw-Khasi. Lah ruh ban shet da u khaw-khar (u khaw dungkor).

Haba shet pukhleiñ donkam u khaw-kpu, ka um mithai, u soda-bam bad ka umphniang-bam lane ka khleiñ-sniang.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um-hadien katto katne kynta sa jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw haduh ban da ni. Khnang ba u kpu un kham ni dei ban da kyrsih ha ka sha-lani kaba ni.

King lang ia u khaw-kpu ha ka um-mithai.

Ka um-mithai ka dei kaba la pynum na ka mithai kaba la tiew pynkhluit bad bad ka um. Haba pynum ia ka mithai, ka um ka dei ban tap ia ka mithai. Ia ka um-mithai dei ban da jiar bha ha ka jingjiar-sha khnang ba kan long kaba khuid shuwa ban khleh lang bad u khaw-kpu. Ka mithai ka ban shet pukhleiñ ka dei da ka mithai-byrni lane ka mithai-maw (lane ka mithai-tin). Kham bunsien la ju pyndonkam da ka mithai-byrni.

Ha u khaw-kpu ba la king lang bad ka um-mithai, theh shuh sa khyndiat ka um syaid bad sa king biang. Nangta, ber khyndiat u soda bam khnang ba u kpu un phuh haba shet.

Ynda la dep khleh ia u kpu, sa tiew ia ka karai ha ding. Theh umphniang ha ka karai bad ap haduh ba kan da ih. Tong da ka siang ia u khaw-kpu ba la khleh mithai bad thep ha ka umphniang ba la ih.

Tang hapdeng 30 sekhon ei ei sa kylla noh ia u pukhleiñ da u narsuh lane da ka siang-peithliew. Tang kumba shiminit ei ei u pukhleiñ u la ih. Khat noh ia u pukhleiñ da ka siang lane suh

da u narsuh bad ieh shuwa shipor hajrong ka karai ba kan jiar ka umphniang. Kumne lah ban shet ia u pukhleiñ uwei hadien uwei.

---

* Ha ka jaka u soda-bam lah ruh ban pyndonkam da u pujew. Ia u pujew lah ban ioh da kaba pdem um ia u khaw-kpu kumba katto katne sngi. Lada kwah ba u khaw-kpu un jew kham kloi, pdem um ia u khaw-kpu bad khyndiat ka um-mithai, Kumta, ia u pujew sa theh khyndiat ha u khaw-kpu ba la khleh mithai bad king lang khnang ba u' kpu un phuh haba shet

* Ha ka jaka ka umphniang-bam lah ruh ban pyndonkam da ka khleiñ-sniang. Ia ka khleiñ sniang dei ban shet pynum. Nangta sa jiar noh tang ka khleiñ kaba um bad ia ka phrong-khleiñ sa weng noh. Tong da ka siang ia u khaw-kpu ba la khleh mithai bad thep ha ka khleiñ ba la ih.

Ka jingkhleh haba shet :

(1) 1 kilo u khaw (2) Kumba ½ kilo tam ka mithai (3) Kumba ½ kilo ka umphniang-bam (4) kumba shi khmut shamoit-sha u soda bam.

oOo

U Pusla lane U Pumithai

Ia u pusla lane u pumithai ki shet da u khaw.

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Jiar noh ia ka um shuwa ban dung. Dung ia u khaw ha u thlong haduh ban da ni.

Khleh bad khñiot lang ia u khaw-kpu bad khyndiat ka um-mithai. Ka um-mithai ka dei kaba la pynum na ka mithai byrni lane ka mithai-maw da kaba khñiot pynpra ha ka um khlult. Ia kane ka um-mithai dei ban da jiar bha khnang ba kan long kaba khuid ban khleh lang bad u khaw-kpu.

Ia u khaw-kpu bad ka um-mithai kaba la khleh pnah sa song ha ka sla. Teh bha ia ka sla da u thri. Thep ia u pumithai ba la song sla ha ka um ba la tiew pynthnam ha ding.

Ynda la kheiñ por ba u la ih, sa khat noh ia u pusla ne u pumithai na ka um-thnam.

oOo

U Purynsi

Ia u Purynsi ki ïoh na u krai lane u khaw.

(a) U Purynsi uba na u krai :

Sdieh shuwa ia u raitruh ha ka karai. Nangta sa tylliat lane kynrut ha u mawkynrut* haduh ban da long kpu.

Ia u krai uba la long kpu, sa khleh lang bad ka mithai. Ia ka mithai dei ban da pynum shuwa ha ka um da kaba tiew pynkhluit ha ding. Pyndonkam tang khyndiat ka um tang kat ban um ka mithai.

Ka rukom khleh ia u kpu bad ka mithai ka dei ban shoh bha. Khñiot bad sa khem pyllon da ka kti.

(b) U Purynsi uba na u khaw :

Pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Jiar noh ia ka um. Thad ia u khaw ba la dep pdem haduh ba un da rkhiang. Nangta sa sdieh ia u khaw.

---

*U Mawkhynrut — u ia syriem ia u maw tylliat jingshoh, tangba u kham heh bad u long lyngkniap. U maw-khun ruh u long lyngkniap.

Dung ha u thlong ia u khaw ba la dep sdieh haduh ban da ni.

Ia u khaw-kpu sa khleh lang bad ka mithai. Ia ka mithai dei ban da pynum shuwa ha ka um da kaba tiew pynkhluit ha ding. Pyndonkam tang khyndiat ka um tang kat ban um ka mithai.

Ka rukom khleh ia u khaw-kpu bad ka mithai ka dei ban shoh bha. Khñiot bad sa khem pyllon da ka kti.

Ia u purynsi ki ju shna da uba rit.

oOo

KA JASHULIA

Ia ka jashulia ki shet da u khaw-ja shulia ne u khaw-pnah.

Ban shet ia ka jashulia dei ban pdem shuwa ia u khaw ha ka um. Nangta sa jiar noh ia ka um.

Ka jashulia ka ih da ka jinghaw-um. Ban ioh ia ka jashulia kaba bang dei ban shet ha u klong. Pynpel thliew ia u klong na khlieh bad na trai. Ka thliew

ka ban thep khaw lane ka ban sei ia ka jashulia kaba la ih ka dei ban kham heh. Ka thliew ha kaba ka jinghaw um kan rung ka kham rit. Ha ka bynta kaba halor jong kane ka thliew rit ban kiew ka jinghaw-um da buh ne siang da i kynja kriah ba la thaiñ ni kum ka shalani khnang ba u khaw un ym liat shapoh.

Pynshong ia u klong ha u khiew um ba la tiew pynthnam ha ding. Ia u klong dei ban pynshong ha kata ka rukom ba ka tdong ba pynpei thliew rit, kata ka mut kaba don ka kriah ba la thaiñ i, un shong halor ka shyntur u khiew-um-thnam. Ia ka bynta ha kaba u klong u shong ha ka shyntur u khiew-um, dei ban da tah da ka jabih * baroh sawdong khnang ba ka jinghaw um kan ym lait mih shabar. Kumta ka jinghaw-um kan kiew beit na ka thliew u klong. Ia ka shyntur u klong kaba halor sa tap da kano kano ka jingtap.

Ynda la kheiñ por ba ka jashulia ka la ih, sa weng noh ia u klong na u khiew um-thnam. Khat noh ia ka jashulia ha ka pliang.

---

*Ka jabih :— Ka dei ka ja kaba la dung lang bad u skop kha. Kumta ka jingpnah jong ka ka ia dei ban tah ia u klong.

Ia ka jashulia ka ban leit die sa song ha ka lakait lane ka lamet.

o0o

U Shira.

U Khasi u pynmih ia u Shira kham bunsien tang na ka byuta ban bam hi.

Ia u shira la shet ne pyndonkam da u kba khaw-jashulia (lane u kba khaw-pnah), u kba khaw mynri, bad na kiwei de ki kba.

Ia u shira la pyndonkam da u kba uba la sdang ban ih. Thad malu-maia ia u kba bad sa sdieh. Mar kumta hi katba u kba u dang khluit sa dung ha u thlong. Nangta, sa peh ha u prah. Pynher noh ia u stait kba bad u shira un shong ha u prah.

o0o

Ja—riewhadem bad
U Pyrthiew Riew-Hadem

Ha Ri Khasi - Jaiñtia ki thung ia u Riewhadem lieh, u riewhadem stem bad katto katne u riewhadem pyrthiew.

Ia u riewhadem lieh bad u riewhadem stem la pyndonkam ha kaba shetja shet bam sngi ne shet tah sha, bam thang lane shu sdieh haba u dang lung. Ia u riewhadem pyrthiew la pyndonkam ha ka ba sdieh bam sngi ne bam kai. Hynrei ia u riewhadem saw kim ju da kham pyndonkam, kumta kim ju kham rep ia u.

(a) Haba shet ja riewhadem :—

Haba shet ja-riewhadem dei ban da tylliat shuwa ha u mawkynrut. Ynda dep tylliat, sa kyrsih ha ka shalani kaba ni, Ia u riewhadem uba sah ha ka shalani sa jied bha ban shet bam ja. Haba shet bamja, ka rukom shet ka iasyriem kumba shet ja, tangba donkam ban king kham bunsien. Ia u riewhadem lah ruh ban shu khleh lang bad u khaw. Dei ban pynthnam shuwa ia u riewhadem haduh ba un da kham jem nangta sa thep khaw. Lah ruh ban thep ia u riewhadem ba la long kpu ynda la jan ih,

shuwa ban rngat um, tangba donkam ban da king bha.

(b) Haba shet ia u riewhadem lung :

(i) Ia u riewhadem uba dang lung lah ban shet da kaba phon ha ka um. Kata ka mut, shet tylli khlem khlai ia ki symboh. Kane ka rukom shet lah ban pied lut ia ki snep bad lah ruh ban ieh lang bad katto katne syrtap ki snep riewhadem. Ia u khiew ba shet lah ban tap da u snep riewhadem hi.

(ii) Ia u riewhadem uba dang lung lah ruh ban shu syang ha u rnga barhem. Haba syang, lah ban pied lut ia ki snep bad lah ruh ban syang lang bad katto katne syrtap ki snep.

(iii) Nangta, sa kawei pat ka rukom shet ia u riewhadem uba dang lung ka long da kaba shu sdieh. Shuwa ban sdieh, khlai ia ki symboh riewhadem bad sa sdieh ha ka umphniang kaba la tiew pynih ha ding.

(k) Haba shet ia u riewhadem uba ïaw:-

(i) Ia u riewhadem uba ïaw ki ju khlai bad shet da kaba phon ha ka um. Ka-

ne ka rukom shet ka kham shimpor ba un ih ban ia katei ka rukom shet haba u riewhadem u dang lung.

(ii) Sdieh ia u riewhadem uba ïaw ba un dup phuh pyrthiew. Ia u pyrthiew riew-hadem ki pyndonkam ha kaba bam tah sha lane bam kai. Lah ban sdieh ha ka karai kaba don u shyiap ba la tlew pyn-khluit ha ding. Lah ruh ban sdieh ha ka tin lane ka jarnar ba rit thliew da kaba syang kyuruh ha ding lane lah ban sdieh ha kano kano ka khiew.

U riewhadem stem um da phuh bha haba sdieh. Hynrei u riewhadem-pyrthiew bad u riewhadem - lieh ki phuh bha haba sdieh. Ia u riewhadem sdieh u bym phuh ki lah ruh ban shu dung pynlwet ha u thlong.

(d) Haba shet ia u riewhadem uba long kpu :-

Ia u riewhadem kpu uba mih na kaba kynrut ha u mawkynrut lah ruh ban shu sdieh tyrkhong khlem um lane lah ban sdieh lang bad ka umphniang bam ne ka khi. Lah ban pyndonkam ia une u riew-hadem kpu ha kaba tah sha.

o0o

U Piroid

Ia u Piroid * la pyndonkam syriem kum u riewhadem. Bunsien la sdieh pyrthiew ban bam kai lane ban bam tah sha.

Sdieh ia u Piroid ha kano kano ka khiew, kum ha ka karai kaba la tiew pynkhluit ha ding. Thep ia u piroid bad sa king ba un nym ingkhong. Tang shipor, u piroid u la kylla pyrthiew. U pyrthiew piroid u iasyriem bad kham rit ia u pyrthiew riewhadem. U piroid u phuh bha haba sdieh.

---

*U Piroid u dei-u jait jingthung uba ki ju thung ia syriem kum u riewhadem. U jyntang jong u u iasyriem bad kham rit ia u jyntang sohriew. Ki symboh jong u ki ia syriem kum u sakudana. Ki ju kheit ia u ynda u la iaw.

oOo

Ka Jakrai

Ki Khasi ki ju rep ia u rai-shan, u rai-truh bad u raisoh.

(a) U 'Rai-shan :

U symboh 'rai-shan u rit ia u symboh khaw. Ia u 'rai-shan ki ju shet bamja lane shet tah-sha.

Ka ja-krai na u raishan :

Thad shuwa ia u raishan ha ka sngi, lane lada pyndonkam tang khyndiat lah ban shu sdieh pynkhluit ha ka karai lane kano kano ka khiew. Nangta, dung ia u ha u thlong. Ynda la dep dung, sa peh noh ia u stait. Ia u 'raishan uba la dep dung khuid sa shet kumba shet ja. Ynda u la ih u iasyriem kum u suji. U 'rai-shan u ih kloi bad u lam byrtem kum u suji.

(b) U 'rai-truh :

U symboh rai-truh u pyllon, u eh u rit bad ia syriem kum u symbai tyrso. Ia u raitruh ki ju kham pyndonkam ha kaba shet kyiad. Haba shet kyiad ki shet kumto khlem da tylliat.

Ka ja-krai na u 'rai-truh :—

Tylliat shuwa ia u rai-truh haduh ban da ni. Haba shet bamja, tiew pynkhluit shuwa ia ka um nangta sa thep khyndiat khyndiat ia u krai-kpu bad king artad

da ka siang haduh ban da ih. Lah ruh ban shet lang bad u khaw, tangba dei bah thep shuwa ia u khaw.

(k) U 'rai-soh :—

U symboh 'raisoh u pyllon kum u 'raitruh. U kham heh khyndiat ia u 'raitruh. Ja u soh ki pyndonkam ha kaba shet-bamja lane tah-sha.

Ka ja krai na u 'rai-soh :—

Tylliat ia u 'rai-soh ha u mawkynrut haduh ba un da ni.

U 'rai-soh u kham ih slem. Haba shet dei ban king bunsien. Ka rukom shet ka ia syriem kumba shet Ja-riewhadam. Haba bamja, u raisoh um da shoh umshit.

oOo

U Rymbai-ja

U Rymbai-ja uba ki Khasi ki ju bam u don saw jait :

U 'Rymbai-ja uba bthuh u, Rymbai-ja uba jngem, u Rymbai-ja uba iong bad u Rymbai-ja uba byrtem jyrngam.

U Rymbai-ja uba hthuh u kham heh ban ia kitei kiwei ki Rymbai-ja. U Rymbai-ja uba sawjngem u kham rit ia u Rymbai uba bthuh. U Rymbai-ja uba ïong bad u Rymbai-ja uba byrtem jyrngam ki ki kham rit shuh shuh ia u rymbai-ja uba saw jngem

ka rukom shet ia u Rymbai-Ja --

Ka rukom shet ia u rymbai-ja ka ia syriem kumba shet ja. Haba shet, dei ban theh um haduh ba kan da tap ia u rymbai. Nangta sa tiew ha ding. Katba ka um ka nang thnam, u rymbai-ja ruh u nang jem. Ynda ka um ka la rngat, sa peit thuh lada u la jem sa rah noh. Hynrei lada u dang eh sa theh um biang. U Rymbai ja um da shim por slem ban ih. Ka por ban ih ka ia syriem kumba shetja.

Ia u Rymbai-ja haba bam, lah ban tah lang bad ka mluh. Ia u Rymbai-ja la pyndonkam ha kaba bam kai ne ba tah sha. Don ruh kiba bam kdang kumba bam ja.

oOo

U Phankaro

U Phankaro u don uba lieh bad uba saw.

U Phankaro u don bun jait : U Phankaro-shriew, u phankaro-shiria, u phankaro sawliar, u phankaro-mawshai, u phankaro pathaw.

(i) U Phankaro-shriew u don ka snep kaba saw. Ki sla jong u ki lam byrïong ne jngem bad pyllun. U dei u jait phankaro uba bang eh. U phuh bha lada shet ha ka por ba u dang lung.

(ii) U phankaro-shiria u don ka snep kaba lieh. Ki sla jong u ki jyrngam bad pait pnat shiria. U phuh bha haba shet.

(iii) U Phankaro-pyllun ne u phankaro-rysong u don ka snep kaba lieh. Ki sla jong u ki lam byrlieh bad pyllun U pyllun ha ka dur. U phuh bha haba shet.

(iv) U Phankaro-sawllar u don ka snep kaba saw. Ki sla jong u ki pait pnat sawtylli.

(v) U Phankaro-mawshai u don ka snep kaba saw bad stang. Ki sla jong u ki lam byrsaw bad pait pnat kum u phankaro shiria. U jrong lyter ha ka dur. Lada shet u phuh hynrei u jem bun um.

(vi) U Phankaro-pathaw u don ka snep kaba lieh shapoh. Une u jait phan u kham pher ha ka rong. Shapoh u stem kum u pathaw. Um da phuh bad um da bang haba shet.

Ka rukom shet ia u Phankaro :-

Haba shet phankaro dei ban theh um tang khyndiat. Shuwa ban shet bunsien ki da et na khlieh bad na tdong.

Haba bam phankaro lah ban tah lang bad ki kynja jhur kum u jatira, u jamyrdoh, ja-ut, u jangew bad kiwei kiwei.

Ia u phankaro lah ruh ban shu bsuh hapoh u dpei khluit. (Ha ka por thang bun, don ki nongrep kiba ju mlien ban

bsuh ia u phankaro hapoh ka bun ba dang rhem ding khnang ban ioh bam sngi.)

Ia u phankaro, lah ban sdieh ruh ha ka umphniang da kaba shu ot lyngkniap. Kane ka rukom shet ka kham bam duna ka umphniang.

oOo

U Phan

U Phan u dei uwei na ki jingthung uba ki Khasi ki ju pyndonkam haba shet jyntah. Ia une ki ju shet um, shet sboh lane shet sdieh. Ki ju pyndonkam ruh ha kaba shet bam sngi.

U Phan u don bun jait.

U phan syntiew ne u phan shisien, u phan sorkari, u phan jatira, u phan joyti, u phan saw, u phan stem bad kiwei kiwei de.

U phan syntiew u dei u jait phan uba kham bang ban shet jyntah. Ia kiwei ki jait phan ki pyndonkam ruh haba shet jyntah.

Khamtam ha ka por tih phan, ki ju shet bam sngi da u phan. U jait phan uba kham ia dei haba shet bam sngi u dei u phan-saw. Kiwei pat ki jait phan kiba kham bang ban shet bam sngi ki dei u phan stem, u phan syntiew, bad u phan-sorkari. Sa kiwei pat ki jait phan ba ki shet ki dei u phan jatira, u phan joyti bad kiwei de.

(1) Haba shet ia u Phan-bam sngi:

Kumba la ong haneng, ha ka por tih phan lah ban shet khleh lang ia u phan uba bha bad u phan Pyut, u phan uba kum puh, u phan uba sohkhruh. Haba shet phan, theh um tang khyndiat. Dei ban da tap bha ia ka jingtap jong u khiew khnang ban nym lait jinghaw. Haba shet ha lyngkha lah ban tap ruh ia u khiew da u stong. Ynda u la ih, sa theh ha ka kriah ne ka khoh lane ha madan.

Haba bam phan, lah ban tah lang ka mluh, u sohmynken, u piat, ka tungtap, u ja-ut, u bat khliang sylar (lane u bat pyllon ne u bat moina), u jangew bad kiwei kiwei.

(2) Kiwei pat ki rukom shet ia u phan:

(a) Lada kwah sdieh ha ka umphniang ne ka khleiñ siah shuwa ia u snep bad sa ot stang. Nangta sa thep ha ka umphniang.

(b) Don pat kiba da thad tyrkhong shuwa ia utei u phan ba la dep ot stang bad nangta sa sdieh

Ka don ruh ka rukom shet phan da kaba sdieh ha ka umphniang hadien ba la dep thep jhur ne thep doh hapoh. Ia kane ka rukom ki phon tylli shuwa ia u phan haduh ban da jem ne ih. Nangta ki sa pied noh ia u snep bad sa khñiot pynpra bad ki sa un da pnah. Hapoh une u phan, ki sa thep kano kano ka doh ne jhur ia kaba la ber ne dep sdieh jyrshoh lypa Ki pyllon ne lyngknap ia u phan ban tap ia ka doh ne jhur. Kyllan pylleng na jrong u phan bad sa sdieh ha ka umphniang.

oOo

U Phandieng

U Phandieng u la ki Khasi ki ju kham thung ki don arjain. U Phandieng lieh bad u Phandieng-saw.

Ia kine ki jait Phandieng lah ban ithuh na u thied sla. U Phandieng-lieh u don ki thied sla kiba lieh. U Phandieng-saw u don ki thied sla kiba saw. Lah ruh ban ithuh na u phan ki. U Phandieng-lieh u lam lieh bad u phandieng-saw u lam sam.

Ia u phandieng-lieh ki ju pyndonkam ha kaba shet bam tah sha bad ha kaba shet bam ja.

Ia u phandieng-saw ki ju kham pyndonkam ha kaba pdem ïad-um. Lada bam palat ia une u jait phandieng u lah ban pynbuaid.

Ia u phandieng-lieh lane u phandieng-saw ki ju kham shet da uba dang dep tin. Ia uba la sah bun sngi ki dei ban da pdem um shuwa kumba shimiet armiet ba un nym tyrkhong bad kawei ruh ban kham suk ban khoh ia ka snep.

Shuwa ban shet ia u phandieng, dei ban da khoh ia ka snep. Ka snep ka don ar syrtap, Kaba nalor ka stang bad lam byrsaw bad kaba napoh ka rben bad lam byrlieh. Ka snep jong u phandieng ba la dep khoh dei ban theh sha ka jaka bym kot ne ïoh ki jingai. Kumta shuwa

ban shet ki dei ban da khoh bha ia ka snep.

(1) Haba shet tah-sha lane shet bam-kai :—

Ia u phandieng uba la dep khoh snep sa ot lyngkhot kat ban long thep ha u khiew shet. Theh um pynduna khyndiat ha u khiew uba la thep dap u phandieng. U phandieng uba dang kumba shisnem u kham ih kloi, hynrei uba la ïaw u kham shim por ban ih. U phandieng u phuh ynda u la ih.

(2) Haba shet ia u phandieng ban bam-ja :—

Ia u phandieng uba la dep khoh snep, sa ot rit bad sa thad tyrkhong ha ka sngi. Nangta sa dung pynlwet ha u thlong. Kyrsih ia uba la dep dung ban long shet.

Haba shet ja phandieng, dei ban shet shuwa ia u khaw. Ynda u khaw u la jan ih, sa thep ia u phandieng uba la long kpu. King da ka khwat (ka kynja siang) baduh ba un da ih bha. Kane ka shimpor kumba 15 ne 20 minit ei ei ba ka ja phandieng kan ih.

oOo

Ka Shriew

Ka Shriew ka don bun jait, kum ka riew-kar, riew-saw, ka riewlieh, ka riew-sai, ka riewkhnap, ka riewjrong bad ka riew-phyrnap.

Ki jait shriew ba ki ju shet ban bam kdang lane ban bam tah-sha ki dei ka riew-kar, riew-saw, ka riewlieh, ka riew-sai, ka riew-jrong bad ka riewkhnap.

Ka riewkar ka pyllun, ka heh bad ka phuh bha haba shet. Ka don kumba 4 ne 5 tylli ki khmat. Ka riewlieh ka heh bad ka lam jem teit teit haba shet. Ka riewsai ka pyllon bad khamrit. Ka riewkhnap ka long kaba don bun ki khmat. Ka riewjrong ka jrong bad ka heh. Ka riewphyrnap ka jrong lytuiñ.

Ka rukom shet ia ka shriew :-

Ia ka shriew leh ban shet ha kano kano ka khiew. Ia ka um dei ban theh pynduna khyndiat ia ka shriew kaba don ha ka khiew. Ka ding ka dei ban meh bha. Ka don ka jingong ba ym dei ban rah pynkylla tyllaw ding ba ka por ba shet shriew, hana lada leh kumta ka shriew ka lah ban buid lane bram. Ka riewlieh

bad ka riewsaw ka kham ih kloi. Kiwei ki shriew kum ka riewkar, ka shim por slem ban ih. Kata ka long lada shet mynmiet hap ban ieh sah ha ding haduh mynstep bad shuwa ban thiah da peit ia ka um ha u khiew lada ka la duna sa theh um biang. Kane ka rukom shet dei ban ïoh da ka kynja diengmet kaba rhem.

(2) Ia ka shriew lah ban shet bamja bad shet jyntah ruh.

Haba shetja ia ka shriew:—

Ia ka riewkar, khoh snep shuwa bad sa ot stang ban shet. Ka um ban shet bad ka por shet ka long kumba la batai haneng. Donkam ban theh um arsien ne laisien ïoh ka rngat noh.

Ynda ka shriew ka la ih, sa thep lang bad u khaw, king bad shet haduh ba kan da ih. Ka ja- shriew ka long teit teit.

Haba shet jyntah, ia ka shriew lah ban shet ruh bad ka doh lane bad u ktung ne ka dohkha.

Ki kot da ujuh u Nongthoh

1. Ka Pung ka Jingieit (*Novel*)
2. U Shanbor & U Wadbor (*Novel*)
3. U Mawjam Jingstad (*Khasi Primer*)
4. Ki Kot Khubor & Ki Kot Khasi
5. Ka Kot Thoh Dak, Klas 'A'
6. Ka Kot Thoh Dak Klass—B
7. *Ka Umpohliew* (Poetry—1982)
8. Ki Nongthoh Kot Khasi—Vol. I (1982)
9. Ki Nongthoh Kot Khasi —Vol II (1982)
10. U Myllung Ka Ri. (Soso Tham— 1982)
11. Ka Jingiaishah (*Novel* — 1983, 85) *State Award*
12. Ka Rukom Shet Jingbam Khasi. (1983, 91)
13. *Ka Jingieit* (Poetry & Biria—1986)
14. Nga dang ieit ia phi (April, 87 Sept. 87)
15. Ki Ummat Jingieit (*Short Stories*—1987)
16. Ka Jingieit bajanai ia phi (*Novel*—1987)
17. Ki Biria Dei Por u Sbe Sing (1987)
18. Nga dang kynmaw (Novel—1991)

Ki kot iarap—

Khasi MIL (Paper I & II)
Mathematics, Vol. I Arithmetic
Mathematics, Vol. II (Algebra)
Geography — Question Bank (1974 — 87)
(Q & Ans. on Objective & Problems Longitude)
M. E. Arithmetic (81—89)

Question Bank —

(a) History (b) Geography (c) English I
(d) English II (e) Science (f) Khasi MIL-I

La shon ha IBANI Printing Press,
Jaiaw Lan Sona Lane Shillong—2

Rs. 6/-